

Яниславицькі культурні традиції в неоліте Правобережного Полісся

Резюме

Стаття посвячена пошукам генетичської підоснови древніших неолітичних пам'яток басейнів Немана, Прип'яті і Поліського Подніпров'я, які відомі в літературі під назвою пам'яток типу Дубичай і Струмелі—Гастятин. На прикладі аналізу матеріалів нових пам'яток Київського Полісся автори статті висказують думку про походження пам'яток типу Струмелі—Гастятин на основі рудоострівської мезолітичної культури. Загальним висновком статті є висновок про походження родствених груп раннеолітичних пам'яток типу Дубичай і Струмелі—Гастятин на основі окремих культур яниславицької культурної області мезоліта басейнів Немана, Висли, Прип'яті і Поліського Подніпров'я.

¹ Кольцов Л. В. Пам'ятки с яниславицькими елементами на території СРСР.— В кн.: Пам'ятки древньої історії Євразії.— М., 1975, с. 63—67.

² Там же.

³ Зализняк Л. Л. Рудоострівська мезолітична культура.— Археологія, 1978, 25, с. 12—21.

⁴ Кольцов Л. В. Фінальний палеоліт і мезоліт Южної і Східної Прибалтики.— М., 1977, с. 168.

⁵ Римагнене Р. К. Палеоліт і мезоліт Литви.— Вільнюс, 1971, с. 119.

⁶ Кольцов Л. В. Фінальний палеоліт..., с. 190.

⁷ Римагнене Р. К. Указ. соч., с. 118—125.

⁸ Там же, с. 125.

⁹ Римагнене Р. К. Основні риси мезоліта Литви.— ҚСИА АН СРСР, 1977, № 149, с. 66—69.

¹⁰ Кольцов Л. В. Фінальний палеоліт..., с. 168—192.

¹¹ Зализняк Л. Л. Мезолітичні культури Українського Полісся і їх місце в європейському мезоліті.— В кн.: Первобитна археологія: Пошуки і знахідки. Київ, 1980, с. 109—124.

¹² Зализняк Л. Л. Об остриях с микрорезцовым сколом в мезолите Северной Украины.— В кн.: Орудия каменного века. Київ, 1978, с. 96.

¹³ Там же.

¹⁴ Нужний Д. Ю. Деякі питання «мікрорізевої техніки».— Археологія, 1979, 32, с. 35—43.

¹⁵ Римагнене Р. К. Основні риси мезоліта Литви, с. 69; Кольцов Л. В. Фінальний палеоліт..., с. 192; Черняускі М. М. Неоліт Беларускага Панямоння.— Мінск, 1979, с. 48—50.

¹⁶ Римагнене Р. К. Стоянки раннього неоліта в Юго-Східній Литві.— В кн.: Древности Белоруссии. Мінск, 1966, с. 54—62; Даниленко В. Н. Неоліт України.— Київ, 1969, с. 35—36; Телегін Д. Я. Неолітичні пам'ятки Східної України і Южної Білорусії.— МІА, 1973, № 172, с. 181.

¹⁷ Даниленко В. Н. Указ. соч., с. 35.

¹⁸ Исаенко В. Ф. Неоліт Прип'ятського Полісся.— Мінск, 1976, с. 116.

¹⁹ Телегін Д. Я. Указ. соч., с. 181.

²⁰ Телегін Д. Я. Мезолітичні пам'ятки України.— К., 1982.

²¹ Римагнене Р. К. Основні риси мезоліта Литви, с. 69.

²² Черняускі М. М. Указ. соч., с. 48—50.

²³ Там же.

²⁴ Кольцов Л. В. Пам'ятки с яниславицькими елементами..., с. 65.

²⁵ Черняускі М. М. Указ. соч., с. 141.

²⁶ Зализняк Л. Л. Рудоострівська мезолітична культура, с. 18—19.

²⁷ Телегін Д. Я. Неолітичні пам'ятки Східної України..., с. 181; Черняускі М. М. Указ. соч., с. 85.

²⁸ Черняускі М. М. Указ. соч., с. 85.

²⁹ Даниленко В. Н. Указ. соч., с. 36.

³⁰ Телегін Д. Я. Неолітичні пам'ятки Східної України..., с. 176.

³¹ Там же.

³² Зализняк Л. Л. Неолітичні пам'ятки р. Здвиж.— Археологія, 1979, вип. 31, с. 55.

О. Г. КОЛЕСНИКОВ

Нові поселення середнього Трипілья в Подністров'ї

За останні два десятиріччя Середньодністровська новобудовна експедиція провела розвідки численних поселень етапу VI у Подністров'ї¹.

Вони поповнили джерелознавчу базу, створену багаторічними плідними дослідженнями Т. С. Пассек².

На сьогодні відомо близько 40 поселень етапу VI. Вони знаходяться у різних топографічних умовах: на плато — Поливанів Яр III, Городниця — Городище, Велике Залісся (уроч. Лиса гора); на мисах — Озаринці; Дарабани I, Кадіївці (уроч. Бавки), Ломачинці (уроч. Іванів Сад); на першій надзаплавній терасі — Жури, на другій і третій терасах — Велика Слобідка (уроч. Дубина), Калюс, Кормань (уроч. Лужок), Березівські хутори та в заплаві Дністра поблизу с. Незвисько.

На поселеннях виявлено різні типи жител. Наземні глинобитні характерні для Озаринець, Дарабан I, Кадіївців, Жур. Для Поливанова Яру III, Городниці — Городища, Незвиська (нижні горизонти) характерні як наземні житла, так і напівземлянки, що утворюють два горизонти. Для більшості поселень типи жител не встановлено. Різняться ці пам'ятки за матеріалом. На основі схожості та відмінності керамічних комплексів їх можна поділити на три групи.

Перша група поселень характеризується наявністю посуду, прикрашеного заглибленим орнаментом, і відсутністю розписного. На більш ранніх поселеннях цієї групи побутував канельований посуд, на всіх — кухонний, з шерехатою поверхнею. Розкопки проводились лише поблизу с. Озаринці (уроч. Попів Город)³. Інші пам'ятки — Березове, Калюс, Кормань, Ломачинці, Патринці (уроч. за кладовищем) — та група поселень, обстежена М. І. Артамоновим⁴ в районі м. Могилева-Подільська, на жаль, представлені підйомними матеріалами. Подібні поселення зафіксував В. І. Маркевич у Попрутті — Бричани I, II та ін.⁵

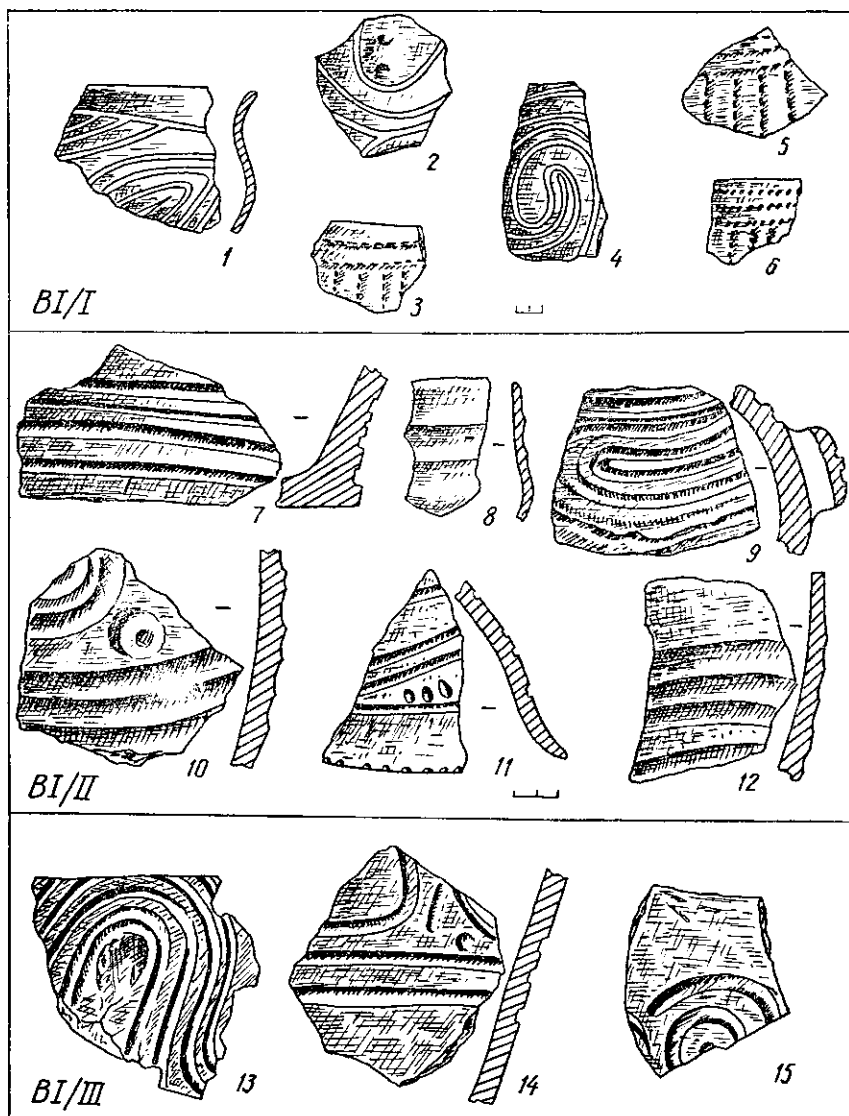
На другій групі поселень багато розписної кераміки (триколірної). Розкопки провадилися в Кадіївцях (уроч. Бавки)⁶, відомі також подібні поселення поблизу сіл Кудринці, Фридрівці⁷, Гаврилівці (уроч. Стінка).

Третя група поселень найчисленніша (близько 20). Керамічний комплекс має змішаний характер: наявна як розписна, так і з заглибленим орнаментом кераміка. На всіх поселеннях цієї групи знаходять кухонний посуд. На деяких із них окрему групу становить канельована кераміка, на більшості — із заглибленим орнаментом і пофарбованою поверхнею, а в окремих, наприклад у Незвисько (нижній горизонт), трапляються фрагменти, прикрашені із зовнішнього боку заглибленими лініями, а з внутрішнього — розписані трьома кольорами. Поселення цієї групи значною мірою досліджені розкопками. Серед них Поливанів Яр III, Городниця — Городище, Дарабани I, Незвисько, Жури.

Наявність трьох груп поселень можна пов'язати з локальними особливостями розвитку трипільсько-кукутенської культурної області на території Подністров'я. В. Думітреску, В. Н. Даниленко, Т. Г. Мовша висловили думку про наявність у Трипільлі—Кукутені двох регіонів — східного і західного, яскрава своєрідність яких проявляється переважно у керамічних комплексах⁸.

Починаючи з етапу VI (Кукутені А) у Подністров'ї розвиваються і співіснують поселення, жителі яких прикрашали посуд заглибленою або розписною орнаментациєю. Межа між цими двома регіонами помітна по Дністру. Це питання досліджувала Т. Г. Мовша, яка звернула увагу на концентрацію поселень, що характеризуються керамікою із заглибленим орнаментом у районі Кам'янця-Подільського та Могилева-Подільського; вона намітила в основних рисах шляхи їх дальшого розвитку та проникнення і розселення племен з етапу VI—VII (Кукутені АВ), які перейшли до виготовлення розписної кераміки⁹.

Трипільські пам'ятки етапу VI Подністров'я вивчені менше, ніж пам'ятки інших етапів і територій. Це не дає можливості з достатньою впевненістю розглянути шляхи розселення трипільського і кукутенського населення на даному етапі їх розвитку. Разом з тим наявність трьох груп поселень з різними керамічними комплексами свідчить про те, що на етапі VI Подністров'я являло собою контактну зону між населенням

Кераміка з поселень:

1—6 — Озаринці (уроч. Попів Город); 7—9 — Жванець (уроч. Під лісом); 10—12 — Березове (уроч. Берер); 13—15 — Ломачинці (уроч. Іванів Сад).

обох регіонів Трипілля—Кукутені. Поселення без розписного посуду (Глибівка, Рудківці, Нижній Олчедаїв, Дерешове, Березове (уроч. Берер) Вінницької області та аналогічні їм поселення з Кам'янець-Подільського району) вважаємо залишеними тим прадавнім подністровським населенням, яке продовжувало розвиватись з культури Трипілля А. Поселення ж з розписною керамікою, певно, залишені прийшлим населенням із західного регіону, яке принесло з собою нову технологію нанесення орнаменту.

Важливим є питання відносної хронології цих трьох груп пам'яток. К. К. Черниш і Т. О. Попова етап VI ділять на три групи, чи фази, та співвідносять поселення кожної з них з кукутенською фазою А. До етапу VI/A вони відносять поселення Поливанив Яр III/1, Городниця—Городище, Озаринці, Извоаре II/1, до B I/2 — Поливанив Яр III/2, Дарабани I, Хебешешть, до B I/3 — Незвисько (нижній шар), Кадіївці (уроч. Бавки), Руджіноаза, Феделешені¹⁰.

На основі матеріалів з Городниці — Городища¹¹ можна виділити на цьому поселенні два хронологічних горизонти, де, мабуть, лише перший існував одночасно з Поливановим Яром III/1. Зіставлення керамічних комплексів першої групи поселень з керамікою без розпису, сюжетів орнаменту, техніки його нанесення дозволяє розподілити їх на три хронологічні групи. До VI/1 відносяться Озаринці, де канелюри на посуді підкреслювались штамповим орнаментом (рисунок, 1—6).

Поселення поблизу сіл Жванець, Березівський хутір, Березове, за наявністю канельованої кераміки, що не супроводжується штамповим орнаментом, можна віднести до фази VI/2 та співвіднести їх з пам'ятками типу Поливанов Яр III/2 (рисунок, 7, 12).

Поселення неподалік сіл Ломачинці, Нижній Олчедаїв становлять етап VI/3. На них відсутня кераміка з канельованим орнаментом, характерна для поселень попередніх фаз (рисунок, 13—15).

Підсумовуючи сказане, можна дійти висновку, що населення, яке виготовляло кераміку із заглибленим орнаментом, продовжувало ранньотрипільські традиції і жило в Подністров'ї до кінця етапу VI. Певно, на початку середнього Трипілья відбувається проникнення (чи контакти) невеликих груп населення із західного регіону, що призводить до виникнення на Дністрі пам'яток, які характеризуються і розписною керамікою з заглибленим орнаментом. Появу в Подністров'ї населення, яке традиційно виготовляло розписний посуд, можна, мабуть, пов'язати лише з фазою VI/3, Кукутені А/4.

Дальше нагромадження і дослідження матеріалів дадуть можливість більш аргументовано розглянути питання особливості розвитку пам'яток початку середнього Трипілья в Подністров'ї та намітити шляхи просування населення, для якого характерна кераміка з заглибленим орнаментом, на схід.

А. Г. КОЛЕСНИКОВ

Новые поселения среднего Триполья в Поднестровье

Резюме

Анализ керамического материала, полученного в результате разведок М. И. Артамонова, С. Н. Бибикова, В. Г. Збеновича, Т. Г. Мовши и автора, позволил сделать заключение о существовании в Поднестровье трех групп поселений. Это поселения, на которых найдена керамика с углубленным орнаментом; поселения с расписной керамикой и поселения с расписной керамикой и углубленным орнаментом. Рассматривается вопрос хронологии этих памятников.

¹ Бибиков С. Н., Збенович В. Г. Археологические разведки в зоне затопления Могилев-Подольской ГЭС.— АИУ, 1968, 1971, с. 74—75.

² Розвідки Пізньотрипільського загону Дністровської новобудовної експедиції.

³ Рудинський М. Я. Поповгородський вияв культури мальованої кераміки.— Антропологія, 1930, т. 3, с. 235—259.

⁴ Артамонов М. І. Південноподільська експедиція.— АП УРСР, 1949, т. 1, с. 258—260.

⁵ Маркевич В. И. Памятники эпохи неолита и энеолита.— Кишинев, 1973 с. 46.

⁶ Рудинський М. Я. Досліди на Кам'яничині.— К., 1926, с. 124, 128—134.

⁷ Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений.— МИА, 1949, № 10, с. 46.

⁸ Даниленко В. Н. Энеолит Украины.— Киев, 1974, с. 19.

⁹ Мовша Т. Г. Две параллельные линии в развитии трипольской этнокультурной области (этапы VI—СІ).— В кн.: Новейшие открытия советских археологов (тезисы). Киев, 1975, ч. 1, с. 69—71; Мовша Т. Г. О расселении племен культур Триполья — Кукутени в среднем и в начале позднего периодов.— В кн.: Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг. (тезисы). Днепропетровск, 1980, с. 40—41.

¹⁰ Черныш Е. К. К истории населения энеолитического времени в Среднем Приднестровье.— МИА, 1962, № 102, с. 68; Попова Т. А. Древние земледельцы Среднего Поднестровья в IV—III тысячелетиях до н. е.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук.— Л., 1972, с. 8.

¹¹ Кравець В. П. Матеріали і дослідження по археології УРСР.— К., 1954, с. 49—66.